

Aleksandra Žeželj

NAUKA I KNJIŽEVNOST U STRASTVENOM ZAGRLJAJU

(Hilde Estbi i Ilva Estbi: *Pustolovine sećanja: tajne pamćenja i zaborava*, prevela sa norveškog Bojana Maksimović, Karpos, Beograd, 2024)¹

Možda treba da zahvalim sažimanju, od kojeg se svako sećanje sastoji. Koje nije u stanju da navede sve što jedan život sadrži, nego samo nekakav izbor iz mnogih događaja, bivstvo u jednom probranom izdanju. Zato spisak mojih sećanja izgleda onoliko nestvarno.

Bora Ćosić, *Carinska deklaracija*

„S ljubavlju pročitana knjiga je palimpsest. Analizirajući ga, tonem u arheologiju sopstvenih znanja”, kaže Aleksandar Genis u eseju „Običnoj olovci” (2015: 98). Knjiga *Pustolovine sećanja: tajne pamćenja i zaborava* Hilde i Ilve Estbi upravo je jedna takva knjiga, koja vas podstiče da začepkate po slojevima sopstvenih znanja, pamćenja i sećanja, ranim i svežim slikama iz života i biblioteke. To je knjiga koja se čita kao roman, a da to zapravo nije. Raz-

log se delimično krije u koautorstvu jedne od vodećih norveških stručnjakinja na polju proučavanja pamćenja (Ilva) i njene sestre, istoričarke ideja, novinarkе i spisateljice (Hilde). Više nego uspeo spoj nauke i književnosti iznedrio je štivo koje je samo po sebi palimpsest, jer otvara pitanja sećanja, pamćenja i zaborava po vertikali i horizontali, vodeći nas kroz istorijska i univerzitetska istraživanja iz oblasti medicine, psihologije, filozofije, novinarstva i literature. „Pustolovine” iz naslova knjige pretvaraju se u prave pustolovine „jednog uživaoca čitanja” koji s olovkom u ruci šeta po tekstu kako bi bio spreman da mu se ponovo vrati. Čitalac *Pustolovina sećanja* saznaje u kakvoj su vezi morski konjici, ptići kukavice, ptice pevačice, pacovi, ribe, meduze, sluzave gljive, zebre ili slonovi, sa padobrancima, ubicama, taksistima, šahistima, roniocima, arhitektama, pesnicima ili književnicima. A veza je, bez sumnje, višestruka.

Na samom početku, treba ukazati na pedantnu strukturu knjige Hilde i Ilve Estbi, tizerske naslove njenih sedam poglavlja, i to što na početku svakog od njih stoji pažljivo odabran epigraf iz dela Irvinga, Balarda, Prusta, Luisa Kerola, Konana Dojla, Poa i Šekspira. Već od prvih redova jasno je da pred sobom imamo tekst koji će biti neobična mešavina uvida iz najrazličitijih domena saznanja. Priča kreće od šesnaestog veka, odvajanja hipokampusu od sveta mitova i rođenja modernog pamćenja, i dalje prati bezbrojne

¹ Knjiga je na norveškom jeziku objavljena 2016. godine. Naslov u originalu *Å dykke etter sjØhester. En bok om hukommelse* doslovno znači *Ronjenje za morskim konjicima: knjiga o pamćenju*.

spekulacije o tome gde se u mozgu skladište sećanja. Romanesknim stilom, autorke razvijaju priču u pravcu razotkrivanja same prirode pamćenja, sećanja i zaborava, kroz brojne primere naučnih eksperimenata i filozofsko-teorijskih razmatranja iz narednih vekova, ali i prošlih, antičkih vremena. Kroz čitavu knjigu, koju žanrovski ne bi bilo lako odrediti čak i kada bi to bilo od značaja, susrećemo se s važnim razgraničenjima, svojevrsnim definicijama pojmova, od kojih valja pomenuti sledeće: kratkoročno/dugoročno/motoričko pamćenje, epizodična/semantička/lažna sećanja, skupina sećanja (*the reminiscence bump*), životni scenario (*life script*), interesne tačke (*points of interest*), teatar pamćenja, *flashbacks/flashforwards*, epizodično predviđanje (*episodic foresight*). Naučna utemeljenost *Pustolovina sećanja*, međutim, nimalo nije suvoparna jer je isprepletana s ispitivanjima koncepta pamćenja, sećanja i zaborava u svetskoj književnosti. Ono što Hilde i Ilvu Estbi pre svega zanima jeste kreativna, dakle performativna, priroda ljudskog mozga, o kojoj do danas nemamo konačnih odgovora. U tom smislu, jedan od važnih ključaka do kojih norveške autorke dolaze jeste da se naučna istraživanja ne razlikuju mnogo od tzv. nenaučne fikcije. Sporova u nauci oko važnih pitanja koja se tiču pamćenja, sećanja i zaborava ima toliko da su neki od njih izrasli u prave *memory wars*. Te dileme zadiru u srž čovekove imaginacije i percepcije: kako možemo znati da će to što doživljavamo sada i ovde biti upamćeno; koliko je jedan čovek zapravo u stanju da pamti; kako se skladište, pamte i vezuju sećanja; zašto je ljudsko pamćenje postalo toliko napredno; šta je, u stvari, istinito od onoga što se pamti; ima li razlike u pamćenju bolnih i srećnih trenutaka; zašto neki ljudi razvijaju posttraumatski stresni poremećaj, depresiju, epilepsiju, amneziju, Alchajmerovu bolest, a drugi ne; šta je moguće pamtit, a da je to pritom pogrešno; kako se vrši reorganizacija pamćenja pomoću jezika; na koji su način brige zasićene emocijama koje iziskuju pažnju; zašto se svojski trudimo da zapamtimo pojedinačne trenutke; zašto toliko sumnjamo u sopstveno poimanje stvarnosti.

Pregršt je pripovednih rukavaca *Pustolovina sećanja* koji jasno pokazuju da filozofska i teorijska razmatranja čine značajan deo nauke koja se poslovično smatra objektivnom i nedvosmislenom. Da fikcionalnost nije ekskluzivna osobina fikcije ključna je ideja koju autorke dosledno ilustruju od početka do kraja svog naučno-literarnog projekta. U tekstovima Edgara Alana Poa vidimo da je način na koji se fikcija i fackija prožimaju „nalik načinu na koji pamćenje pristupa sećanjima i istini”. Lin Ulman objašnjava da umetničko delo podrazumeva „nešto više od pukog deljenja sećanja, ono podrazumeva njihovo uobličavanje”. Zapisivanje sećanja predstavlja rad, a to je više od pamćenja. Sećanja se u književnom delu preokreću i menjaju, mi zapravo pamtimo veoma fragmentarno i čudno i kreativno, kaže autorka romana *Nespokojni* (*De urolige*, 2019): „Otkrila sam da pamćenje nije zatvorena škrinja puna istinitih sećanja, već stvaralački, otvoreni instrument nalik sunđeru, jer sve upija u sebe i obnavlja se.” Važno je imati na umu taj uvid da preoblikovanje sećanja u roman predstavlja ujedno i umetnost i mukotrpan posao: „Razlika između prepričavanja sinoćnjeg sna i pisanja romana krije se u formi.” U autobiografskoj beletristici *Moja borba* (*Min kamp*, 2009–2011) validnost sećanja će nadmašiti izvore, lična iskustva će imati istinitiju vrednost nego objektivne činjenice:

Iako ne pišemo šestotomnu autobiografiju o nama samima za razliku od Karla Uvea Knausgóra, svi imamo autobiografiju pohranjenu u sećanju. A ona nije samo nasumična bujica događaja koje smo proživeli. Ona je strukturirana i sređena, na osnovu scenarija našeg života. Svi smo mi pisci.

Henri Džejms je napisao dva toma memoara i usput otkrio, kako primećuju autorke, „pravu prirodu sećanja”. Prust je za polazište svog romana *U traganju za iščezlim vremenom* (*À la recherche du temps perdu*, 1913–1927), koji se proteže na četiri hiljade stranica, uzeo suštinu samog pamćenja. S druge strane, nametljiva, nevoljna sećanja na traumu poznata su nam prilično dugo (npr. *Gospođa Dalovej*, 1925). Međutim, Hilde i Ilva Estbi ističu paradoksalnu nepouzdanost sećanja, koja se dok, o njima razmišljamo ili govorimo, „sve više pretvaraju u priče, a manje u živa iskustva”. Da ono što mislimo da smo doživeli nije uvek istinito ukazuje na našu sposobnost da rojimo fantazije o tome šta se dogodilo ili šta bi moglo da se dogodi. Nije lako razgraničiti uobrazilju od stvarnosti i kada niste pisac. „Svi smo mi putnici kroz vreme, sve vreme”, ubedljivo pokazuju autorke, jer nam se u glavama odvija „simfonija prošlosti i budućnosti”. Neprestano lutamo nazad i napred kroz vreme: „Semantička budućnost zadobija oblik. To je vid mentalnog slaganja lego kocki.” U stvari, sećanja su preduslov budućih vizija, planova, snova i fantazija: „Ljudi su, dakle, u biti vizionari, a temelj vizija nalazi se u pamćenju.”

Ne treba smetnuti s uma ni vezu između zaboravljanja i pamćenja. Autorke objašnjavaju da bi se bez zaboravljanja sve nagomilalo u skladištu sećanja, a opet, zaborav nam jasno stavlja do znanja da nemamo potpunu kontrolu: „Ali mi se plašimo zaboravljanja. Zaboravljanje je starenje, truljenje i uzaludnost. Ono je poput krilatice *memento mori*, koja nas podseća na smrt.” Slikovito je i Genis opisao složenu, asocijativnu prirodu sećanja:

Zaborav stvara ništa gore od sećanja, ali suprotno. On uspomeni pridaje ažurnost čipke, mosta i senke. Apsolutno sećanje je realnost monstruma, poput nesrećnog Fuenesa iz Borhesove priče. Nemoćan da išta zaboravi, on stoga ne može ni da sažme prošlost kako bi se smestila u siže ili lik. Ostali, ne isključujući Prusta, s tim nekako izlaze na kraj. Zaboravljajući jedno, mi izdvajamo drugo, stvarajući svoju sliku sveta čak i onda kada je vidimo kao univerzalnu. (215: 267)

Čini se da je upravo naša sposobnost da zamislimo prošlost i budućnost glavni predmet interesovanja Hilde i Ilve Estbi, na tragu *bojmovske* struje razmišljanja o fantomskim prostorima svesti i hipohondrijama srca. Mi sve vreme aktivno koristimo naša sećanja:

Nашe pamćenje je rekonstruktivno i plastično, ono nije poput Word dokumenta koga preuzimamo sa računara, ili poput kamere mobilnog telefona pune izoštrjenih fotografija. Ono se pre može uporediti sa pozorištem, gde se sve vreme prikazuju nove verzije istih komada. [...] U pozorištu sećanja može da se desi mnogo čudnih modifikacija.

U formi dijaloga pred kraj knjige, autorke dele neke od svojih intimnih zaključaka:

Ilva: *Životne priče, da, one su egzistencijalni aspekt pamćenja. Sve vreme živimo u pričama o sebi i svetu, to je naše pamćenje. U beletristici su to metafore i znakovi, a za tim tragamo i u stvarnosti. Tražimo kontekst. Kasnije možemo da se zakačimo za sliku koja postaje simbolična za jednu situaciju ili priču.*

*

Hilde: *Kad pišem, sećanja postaju hiperrealna. Izdvajaju se, toliko želim da ih dodirnem. Mislim da je pamćenje upotrebnii predmet. Ono je pilula za sreću, svi oni srećni životni trenuci koje možeš da izvučeš i zadržiš u svesti.*

Hilde je želela da postane spisateljica upravo zbog toga što oseća da u sebi nosi čitavu „galaksiju sećanja”, i zbog toga što se u životu, kao u književnosti, živi sa *klifhengerima*. Ilva je upisala psihologiju jer je želela da bolje shvati kako funkcionišu svi ti „unutrašnji univerzumi sećanja”. Rezultat njihove saradnje vraća čitaoca na razmišljanja o „video-isećcima” iz naših života i biblioteke, suštinski sinestezijskom proživljavanju događaja, ribarskim mrežama sećanja, rekonstruktivnosti i zagonetnosti sećanja, „nečem magičnom u našoj sposobnosti da čuvamo prošlost i da je prizovemo u vidu živopisnih slika”. Ispada da još, u mnogo čemu, ličimo na renesansne alhemičare.

Volela bih da znam na kog pisca pomislite kada pročitate naredni odlomak iz knjige Hilde i Ilve Estbi: „Dakle, može se videti kako sećanja zasvetle poput baterijskih lampi koje se pale pod vodom i prosijavaju kroz zelene vodene mase, poput bleska koji na trenutak zatreperi u moru.” Možda baš na F. Skota Ficdžeralda? Ali, zašto biste se zbuñjivali tuđim sećanjima i zabeleškama na marginama... Vežite se i, s olovkom u ruci, poletite u *Pustolovine sećanja: tajne pamćenja i zaborava*, jer su vredne vašeg sećanja, pamćenja i čitalačkog iskustva. Uostalom, znate i sami da u svačijem „teatru pamćenja” ima Prustovih madlenica.

IZVORI:

- Genis, A. (2015). *Časovi čitanja: Kamasutra zaljubljenika u knjigu*. (M. Panaotović, prev.). Beograd: Geopoetika izdavaštvo, 2015.
- Estbi, H. i Estbi, I. (2024). *Pustolovine sećanja: tajne pamćenja i zaborava*. (B. Maksimović, prev.). Beograd: Karpus.
- Ćosić, B. (2014). *Nulta zemlja*. Zrenjanin, Novi Sad: Agora.